

KORELACIJA ŽUPNE KATEHEZE I ŠKOLSKOGA VJERONAUKA: LITURGIJSKA GODINA U PLANIRANJU I IZVOĐENJU VJERSKOGA ODGOJA

RUŽICA RAZUM

Sveučilište u Zagrebu
Katolički bogoslovni fakultet
Katehetski institut
Vlaška 38
10000 ZAGREB

Primljeno: 9. 2. 2001.
Izvorni znanstveni rad
UDK 268:264

Sažetak

Autorica je svoje izlaganje podijelila u tri dijela. U prvom dijelu tumači odnos liturgije i kateheze ističući neke moguće krive interpretacije toga odnosa. U drugom dijelu govori o najvažnijim problemima/izazovima vezanim uz (ne)učinkovitost dosadašnje kateheze na području liturgijsko-sakramentalnoga života, definirajući neke prioritetne zadatke. U trećem dijelu pokušava pojasniti suodnos župne kateheze i školskoga vjeronauka kada je u pitanju liturgijsko-sakramentalni odgoj, posebno se osvrćući na pitanje liturgijske godine.

Ključne riječi: školski vjeronauk, župna kateheza, liturgijsko-sakramentalni odgoj, liturgijska godina

0. UVOD

Zadaća ovoga izlaganja jest osvijetljavanje specifičnosti sadržaja i ciljeva župne kateheze u odnosu na školski vjeronauk kada je u pitanju liturgijska godina, ili, bolje, liturgijsko-sakramentalni odgoj. No prije nego li pokušamo definirati razlikovne i dodirne točke vjeronauka i kateheze kad je u pitanju liturgijski odgoj, potrebno je zapitati se o glavnim značajkama toga odgoja te o najvažnijim problemima-izazovima vezanim uz (ne)učinkovitost dosadašnje kateheze na području liturgijsko-sakramentalnoga života.

Ovo promišljanje polazi od sljedećih problema/tvrđnji:

1. Liturgiju nerijetko doživljavamo kao ceremoniju ili predstavu, nešto što ima eventualno smisao u sebi i za sebe, s nikakvim ili slabim posljedicama za konkretan život.

2. Vjerski odgoj najčešće ne uspijeva pokazati i otkriti smisao i značenje liturgijskih čina.

Ako je istina da je liturgija prvi izvor kršćanskoga duha (usp. SC 14) i 'trajna kateheza Crkve', isto je tako istina da se katehetska aktivnost često očituje nedostatnom i nedjelotvornom za konkretno promicanje slavljenja liturgije, tj. kateheza ne uspijeva dovoljno *pounutarnjiti* značenje i zahtjeve liturgije.

3. Naš se vjerski odgoj nerijetko pokazuje jednostrano usmjerenim na liturgiju, zaboravljajući pritom druge važne dimenzije kršćanskoga života. Liturgija se ponekad smatra ne samo povlaštenim nego i *isključivim* mjestom spasenjske prisutnosti otajstva Krista.

4. Liturgijski vjerski odgoj jest više od odgoja za sudjelovanje na liturgijskim slavljenjima. Liturgijski odgoj obuhvaća jedno

novo čitanje života kao liturgije u kojem se manifestira Božja milost.

5. Naša župna kateheza, koja prati *Plan i program župne kateheze*, kao okosnicu ima liturgijsku godinu. Školski pak vjeronauk treba napustiti dosadašnje liturgijsko-sakramentalno usmjerenje. To ipak ne znači da on posve napušta liturgijske ciljeve i sadržaje.

1. ODNOS LITURGIJE I KATEHEZE

Očiti su snažni odnosi između tih dviju temeljnih djelatnosti crkvenoga života. Tijekom povijesti, iako na različite načine, euharistija, sakramenti i liturgijska godina oduvijek su predstavljali uporište i povlašteni ambijent za katehezu.¹

1.1. Neke opasnosti ili krive koncepcije suodnosa liturgije i kateheze

U posaborskom razdoblju veza između kateheze i liturgije i dalje je izuzetno važna u pastoralnom djelovanju Crkve. Ne nedostaju međutim problematična pitanja vezana uz taj odnos. Spomenut ćemo neka od njih.

1. Kateheza koja se svodi na to da bude isključivo priprava i uvođenje u sakramente i u liturgijski život.

Može se reći da je u našoj vjeronaučnoj praksi u prošlom razdoblju osnovni zadatak kateheze bio upravo taj: priprava i uvođenje u sakramente i u liturgijski život.

Prisjetimo se: za vrijeme komunizma odvajanje svetoga i svjetovnoga, Crkve i države, dovelo je do isključenja Crkve iz politike, iz javnoga života, iz odgoja. Život je Crkve bio sveden na slavljenje liturgije i sakramenata; Crkva je bila zatvorena u »geto sakristija«. To je dovelo do toga da su sve ostale zadaće kršćana bile zasjenjene. Život kršćanina ostao je bez jedne važne dimenzije: društvene i političke. To je sta-

nje doprinijelo razvoju »tradicionalnog« pastoralna koji se temeljio uglavnom na podjeli sakramenata. Suženi prostor djelovanja župe činio je to da je župa ostajala u reaktivnom modelu servisa i podjele sakramenata; njezina se funkcija reducirala na obrednu službu.

Kateheza je bila usmjerena uglavnom sakramentalizaciji. Mnoge osobe uključene u vjeronaučnu aktivnost smatrale su da je primarni cilj kateheze primanje sakramenata. Zbog toga se primjećuje nedostatak kateheze nakon primanja sakramenta sv. potvrde sve do sakramenta ženidbe.

Takav je odgoj usmjeren stvaranju »unutarcrkvene« duhovnosti/pobožnosti, odnosno oblikovanju vjernika praktikanata. To je, međutim, tip vjernika koji je bio eventualno primjeren negdašnjem kršćanskom društvu u kojemu postoji opće prihvaćanje sadržaja kršćanske vjere.

U jednom sve više raskršćanjenom društvu traži se nov tip vjernika-odrasla i zrela kršćanina. Ne više pasivnog primatelja, koji bi bio puki objekt pastoralne skrbi kleričkog dijela Crkve, vjernika čija bi se vjera manifestirala ponajprije u njegovom sudjelovanju u liturgijsko-sakramentalnom životu Crkve. Saborski i posaborski dokumenti govore o drukčijem tipu vjernika. Aktivnom i suodgovornom za Crkvu i za svijet. Još više: onome koji je pozvan biti u prvim redovima u izgradnji boljega i pravednijeg svijeta.²

1 Usp. E. ALBERICH, *Liturgija i kateheza*, u: M. PRANJIC (ur.), *Religijskopedagoško-katehetski leksikon* (odsada RPKL), KSC, Zagreb 1991, str. 408-411, ovdje str. 408.

2 Nove situacije, crkvene i društvene, ekonomske, političke i kulturalne, zahtijevaju danas, više nego ikad, djelovanje vjernika laika. Dva su temeljna područja poslanja vjernika laika: sudjelovanje vjernika laika u Crkvi i evanđeoski angažman vjernika laika u svijetu. O poslanju vjernika laika u Crkvi i u svijetu vidi osobito: IVAN PAVAO II., *Christi-fideles laici*, KS, Zagreb 1997.

Očito je da odgoj koji bi bio pretežno usmjeren toj liturgijsko-sakramentalnoj praksi ne bi bio dostatan za formaciju takvih vjernika laika.

2. Kateheza koja više pozornosti posvećuje problemima života i zalaganju u svijetu nego molitvi i slavlju.

Neki suvremenoj katehezi predbacuju naglašavanje npr. antropološke (problemi čovjeka i iskustvo vjere u životu) i dia-konijske dimenzije (promicanje čovjeka, društveno-političko zalaganje) na štetu slavljeničke i kultne dimenzije kršćansko-ga iskustva.³

Kateheza koja bi zanemarivala slavljenički i obredni trenutak kršćanskoga iskustva mogla bi se pretvoriti u:

– moralizam, tj. u učenje o normama ponašanja. Znamo da kršćanstvo, iako podrazumijeva nov način življenja, nije prvotno moral, već radosna poruka spasenja. Moral dolazi nakon dogme.

– dogmatizam, tj. u učenje o istinama koje treba poznavati. Kateheza, ako nije ucijepljena u sakramentalnu praksu, postaje intelektualistička, suhoparna, svodi se na učenje katekizamskih definicija i vjerskih istina.

– humanizam, tj. u učenje o općeljudskim vrednotama koje bi bilo lišeno teološke utemeljenosti i motiviranosti.

1.2. Kakav suodnos liturgije i kateheze?

Postoje različiti pozitivni modeli kateheze, i oni koji nisu izrazito liturgijski usmjereni.

Bez obzira na moguća različita usmjerenja i ostvarenja, kateheza se mora odnositi prema liturgiji kao prema izvoru nadahnuća, osloncu svojega svjedočenja i slavljeničkoj pozadini na koju će se pozivati. Stoga katehiziranje nužno vodi računa o *liturgijskoj godini* kao o slavljeničkom okviru u

koji se ucjepljuju *sakramenti* kao izražajni vrhunac vlastitog puta vjere.

No valja istaknuti da taj bitni odnos prema liturgiji ne treba prenaglašavati niti apsolutizirati, kao što se ponekad događa. Istina je da je liturgija svrha i izvor kateheze, ali ne jedina »svrha i izvor kateheze«. Liturgija nije jedino ostvarenje sakramentalnosti Crkve, niti jedino mjesto u kojem se ostvaruje ono što kateheza proglašava i naviješta.⁴

Ponajprije, Crkva, kao »povijesna stvarnost spasenjske milosti«⁵ »cijela je sakramentalna u usporedbi s Kristom i nacrtom Kraljevstva; cjelokupno crkveno djelovanje (navještaj, propovijedanje, svjedočenje, ljubav, zajedništvo, služenje itd.) predstavlja početak i klicu Kraljevstva (LG 5).

I ne samo Crkva. I izvan Crkve djeluje spasiteljska milost preko koje se ostvaruje Kraljevstvo. Iako liturgijsko-sakramentalno područje valja shvatiti kao poseban oblik Božje prisutnosti i ponude milosti, tj. područje koje tu milost čini eksplicitnom, izričitom, svjesnom, ipak ne treba zaboraviti da je cijeli svijet prozet Božjom milošću, da je milost temelj i središte ljudske povijesne stvarnosti.⁶

Na taj se način liturgija Crkve otvara širem shvaćanju »liturgije svijeta«. Stoga kateheza, iako bitno usmjerena prema liturgiji, ne smije zanemariti ostala područja na kojima se očituje ono što ona naviješta.

3 Usp. E. ALBERICH, *Kateheza i crkvena praksa*, KSC, Zagreb 1986, str. 199.

4 Usp. E. ALBERICH, *Liturgija i kateheza*, str. 410.

5 Usp. K. RAHNER, *Chiesa e sacramenti*, cit. u: E. ALBERICH, *Kateheza i crkvena praksa*, str. 203.

6 Usp. L. MALDONADO, *Sacramentalità, sacramenti e azione liturgica*, San Paolo, Milano 1997, str. 13-15.

2. NEKI TEMELJNI ZADACI/POLAZIŠTA ZA LITURGIJSKI ODGOJ

Opći direktorij za katehezu ističe da je temeljna zadaća kateheze pomoći upoznati, slaviti, živjeti i razmatrati Kristovo otajstvo.⁷ Zajedništvo s Isusom Kristom događa se na osobit način upravo u sakramentalnim slavljinama Crkve. Kršćanska liturgija i sakramenti događaji su susreta i komunikacije između Boga i čovjeka. U stvarnosti, međutim, sakramenti i liturgija ne doživljavaju se na takav način.

Što nam je činiti da liturgija i sakramenti postanu rječiti? Je li dovoljno učenje sadržaja sakramenata? Poznavanje značenja obredno-simboličkog govora? I o kakvom je učenju ovdje riječ?

Ne možemo nijekati da postoje mnoge osobe koje i poznaju sadržaje te mogu čak i objasniti govor i značenje simbola. Unatoč tome, liturgiju još uvijek doživljavaju kao predstavu i ritual. Problem takvoga krnjeg znanja leži svakako i u činjenici što se ono zaustavilo na razini interpretacije onoga što se je čulo, pročitalo, naučilo. A nije se iskusilo.

Koliko naš odgoj sugerira ili sâm doprinosi stvaranju toga mentaliteta i takvoga stava da je kršćanstvo nešto što se poznaje na temelju učenja, što se uči napamet? Npr. naše pripreme za sakramente, naše kateheze, koliko idu za posredovanjem znanja a koliko daju prostora za razvijanje cjelovitog iskustva kršćanske vjere?

Izdvojiti ćemo nekoliko prioritarnih zadataka liturgijskoga odgoja važnih za uspješnost toga odgoja.

2.1. Otkriti važnost vjere

Ako je protuprotestantska prepirka dovela do toga da se prenaglasí objektivna vrijednost sakramenata (*ex opere operato*), ističući sakramente kao sredstva milosti po kojima Bog spašava grešnog čovjeka, a vje-

ru kao prijanjanje uz vjerske istine, danas je nužno ponovno otkriti važnost vjere. Liturgija Crkve postaje djelotvorna i znakovita samo ako se slavi i živi u vjeri.⁸

Pastoralno-katehetsko djelovanje treba stoga promicati ono slavlje koje izvire iz vjere, iako nesavršene, i vodi k vjeri. Umjesto uobičajenog promicanja *obreda* (slavlja, pobožnosti, sakramenata), naglasak treba staviti na promicanje *vjere*, i to takve vjere kojoj obred treba biti način očitovanja i poticaj za njezin daljnji rast i produblivanje.

Ne zaboravimo da samo sudjelovanje na crkveno-liturgijskim činima, unatoč svim dobrim stranama, još uvijek ostavlja dovoljno prostora da se razvija i živi stav kršćana koji možemo nazvati »nevjera vjernika«. Nameće se stoga nužnost da katehezu, koja se shvaća i ostvaruje kao priprema na sakramente i formaciju »praktikanata«, naslijedi oblik katehetske djelatnosti koji će biti pretežno evangelizatorske naravi, tj. onaj koji će nastojati promicati dimenziju žive i osobne vjere, osobni susret i zajedništvo s Isusom Kristom, otvorenost za djelovanje Duha Svetoga, otvorenost za poslanje u Crkvi i u svijetu.⁹

2.2. Nadvladavanje tradicionalnog poimanje i krive terminologije

Mi još uvijek sakramente najčešće »dijelimo« i »primamo«. ¹⁰ Liturgijski obredi,

7 Usp. KONGREGACIJA ZA KLER, *Opći direktorij za katehezu*, KS/NKU, Zagreb 2000, br. 85.

8 Usp. Đ. HRANIĆ, *Sakramenti Crkve – izvorište i cilj kateheze*, u: »Kateheza«, 22(2000)4, 320-332, ovdje 324-325.

9 U tom kontekstu valja istaknuti važnost jednog zaokreta unutar naše katehetske prakse: od sakramentalizacije prema evangelizaciji. O tome vidi u: R. RAZUM, *Školski vjeronauk i župna kateheza*, u: »Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije« 127 (1999)9, 546-552, ovdje 550.

10 Usp. Đ. HRANIĆ, *Sakramenti Crkve – izvorište i cilj kateheze*, str. 326.

međutim, nisu stvari koje se mogu dijeliti i primati, već su akcije, slavlja, događaji, susreti.

U dokumentu o liturgiji, najčešći izraz koji upotrebljava Sabor govoreći o liturgiji jest »slaviti«. ¹¹ Slaviti znači ponajprije izraziti, manifestirati, objaviti. Znači također sastati se, blagovati, zahvaljivati, dati slavu Bogu, činiti spomen-čin, anticipirati. ¹²

Liturgija jest proslava. Ona jest spomen (obuhvaća čitav spektar povijesnih Božjih čudesnih djela koja su ostvarena u prošlosti); ona je usmjerena prema proročkomu navješćaju konačne budućnosti u slavi; konačno, ona 'uprisutnjuje' u konkretnosti današnjice spasenjski dar. ¹³

Potrebno je stoga nadići određeno automatsko gledanje na liturgijsko slavlje te mehaničko sudjelovanje.

2.3. *Ne obred i obredna žrtva već darivanje života u ljubavi*

Kristovo svećeništvo nije se sastojalo u vršenju obreda ili obrednih žrtava. Ono predstavlja korjenitu novost u usporedbi sa starozavjetnim i poganskim poimanjem svećeništva, kao što potvrđuje NZ i posebno Poslanica Hebrejima. Ono se ne vrši pomoću obreda ili žrtvenih darova, već u darivanju života u ljubavi, kao izvršenju Očeve volje (usp. Heb 10, 5-7).

Stoga se i svećeništvo kršćana vrši danasve u »duhovnom bogoštovlju« darivanja života u ljubavi (usp. Rim 12,1-3). U središtu nije obred/slavlje već vršenje ljubavi u životu. To znači da liturgija obavlja svoju središnju ulogu ako postaje izričajem te »liturgije života«; možemo reći da ljubav i služenje postaju na neki način mjerilom autentičnosti i »istine« liturgijskog znaka. ¹⁴

Liturgija, kao i Crkva, nema smisao sama u sebi. Liturgija, ukoliko bi bila odvojena od *liturgije života*, vrlo lako bi se

izopćila u ritualizam, izdajući tako svoju ulogu.

2.4. *Bitna dinamika liturgijskoga odgoja: život – liturgija – život*

Nerijetko suvremenom čovjeku svijet sakramenata i liturgije izgleda kao sveti svijet, u sebi zatvoren, odvojen od ostaloga tzv. profanoga svijeta. W. Kasper ističe da ukoliko se želi nadvladati ta dihotomija, potrebno je ne polaziti od stvarnosti liturgijsko-sakramentalnog djelovanja, već od stvarnosti svijeta kako bi se došlo do sakramentalno-liturgijske stvarnosti. ¹⁵

Tko, naime, u svome životu, »izvanliturgijskom«, nije iskusio prisustvo milosti koja se trajno nudi svijetu, imat će dojam, ukoliko bude prisustvovao liturgiji Crkve, da prisustvuje nekom čudnom ritualizmu a ne autentičnom slavljeničkom sudjelovanju. ¹⁶

Milost ima svoju konkretnu povijest koja trajno prožimlje cjelokupno tkivo svakodnevnoga života. Crkvena liturgija jest slavljenje te božanske dubine svakodnevnoga. Drugim riječima, liturgijsko-sakramentalni čini Crkve čine izričitim, svjesnim, posvješćuju činjenicu da je Bog štovan u Duhu u svakom dijelu, svakome mjestu i svakom vremenu, od strane svih muškaraca i žena dobre volje.

11 Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Konstitucija o svetoj liturgiji *Sacrosanctum concilium*, br. 6; 7; 8; 24; 26; 27; 28; 35; 41; 59; 102. i 103.

12 Usp. L. MALDONADO, *Sacramentalità, sacramenti e azione liturgica*, str. 38-39.

13 Usp. I. ŠAŠKO, *Oživotvorenje euharistijskoga slavlja u godini Velikog jubileja*, u: »Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije« 128(2000)4, 221-225, ovdje 222.

14 Usp. E. ALBERICH, *Liturgija i kateheza*, str. 409.

15 Usp. L. MALDONADO, *Sacramentalità, sacramenti e azione liturgica*, str. 28-29.

16 Razmišljanje K. Rahnera izneseno u: L. MALDONADO, *Sacramentalità, sacramenti e azione liturgica*, str. 18.

I u nauku II. vatikanskog sabora nalazimo podršku izloženim mislima. Tako se u *SC 35*, vezano uz liturgijsko propovijedanje, kaže da propovijedanje »navješćuje čudesna djela Božja u povijesti spasenja ili u otajstvu Kristovu koje je uvijek u nama prisutno i djelatno, osobito u liturgijskim slavljinama«.

Iz toga teksta jasno proizlazi da se Božje djelovanje događa ne samo u liturgiji već i izvan nje. Liturgija je osobito mjesto tog događanja, ali ne i jedino.

Zatvara se krug kretanja Božjega djelovanja: Božje djelovanje u *životu* vodi nas prema *liturgiji* kako bismo dosegli puninu očitovanja milosti, a liturgija nas vraća *životu* kako bismo proširili ponovno Božje djelovanje, prinoseći sami sebe u darivanju života u ljubavi.

2.5. Mistagogija u mistiku koja prožima profani svijet

Svijet je stvoren preko Riječi. To nam kaže sv. Ivan u Prologu svoga Evanđelja (Iv 1,3). I u Knjizi Postanka čitamo da stvaranju svega stvorenoga prethodi Božja Riječ: »Reče Bog«. Sve stoga nosi biljeg Riječi, Sina, biljeg njegove mudrosti, dobrote, ljepote; biljeg koji se manifestira na različite načine. U Poslanici Hebrejima čitamo: »Bog (...) po Sinu (...) je stvorio svijet. Sin (...) svemir uzdržava svojom silnom riječi...« (Heb 1, 2-3).

Možemo reći da i priroda, čovječanstvo i njegova povijest imaju, jasno u analognom smislu, sakramentalni karakter.¹⁷ Treba ga čitati i otkrivati kao takva. Postoji čitav niz iskustava u kojima percipiramo bezgranični horizont Boga koji nas zahvaća i prožima; iskustva koja nas upućuju na transcendentno, apsolutno; iskustva naše ograničenosti koja upućuju na neograničeno. Ta nam iskustva govore o važnosti i značenju Milosti koju smo počeli primati i prije ne-

go je slavimo u sakramentima: o značenju iskustva da se nalazimo u velikoj dinamici koja podržava svijet od njegovih početaka i koja ga usmjerava prema njegovom cilju, odnosno otajstvu Boga.

Potrebna je, stoga, »mistagogija« ili odgoj koji će uvoditi u taj smisao za misterij svijeta i čovjeka, tu mistiku koja prožima profani ili svakodnevni život.

2.6. Odgoj za liturgijsko-sakramentalni jezik

Promišljajući o liturgijskom odgoju potrebno je razmišljati o gestama, molitvama, pjesmama, liturgijskom prostoru, odjeći. Svi ti vanjski znakovi – verbalni, glazbeni izrazi, pokreti tijela, geste (znak mira, polaganje ruku...), simboli (voda, svjetlo, kruh, vino, tamjan...), odjeća – bremeniti su sadržajem i značenjem.

No, mnogi od njih kao da su izgubili svoju komunikacijsku snagu: ne govore ništa ili slabo. Spomenimo neke: znak pomirenja na misi, što nam govori? ili prinos darova, liturgijska zajednica, procesije? svi ti znakovi, koju poruku nose suvremenom čovjeku, kršćaninu?

Leži li »krivnja« u eventualnoj neprijemljenosti znaka? Ili u pomanjkanju sposobnosti čitanja toga znaka? Problem jest složen i ovdje nećemo niti pokušavati dati na nj cjelovit odgovor.

Cini se ipak da barem dio odgovora leži u sljedećem: Teško, naime, možemo biti uvjerljivi ako govorimo o ljubavi, a ne ljubimo; ako pružamo znak mira a u svadi

17 L. Maldonado, slijedeći misao K. Rahnera, ističe da su priroda, čovječanstvo i povijest temeljni sakramenti, ali samo implicitno kršćanski. Oni isijavaju implicitno kršćanstvo, skrivenu ali stvarnu prisutnost Duha Kristova. Krist, Crkva, Riječ i siromah su, međutim, sakramenti eksplicitno kršćanski. Ne smijemo ih miješati sa sakramentima u užem smislu riječi. Usp. *Isto*, str. 54-55.

smo; ako se okupljamo kao zajednica, a ne poznajemo se.

Drugim riječima, ključni problem nije toliko u eventualnoj (ne)prikladnosti izvanjskoga znaka koliko u potrebi unošenja autentičnoga sadržaja pod taj znak.¹⁸

Konkretizirajmo to na jednom primjeru/znaku: liturgijskoj zajednici.

2.6.1. Liturgijska zajednica ili odgoj za zajedništvo

U *Sacrosanctum concilium* se ističe: »Liturgijski čini nisu privatni čini; oni su slavlje Crkve koja je 'otajstvo jedinstva' – sveti puk pod biskupima okupljen i uređen. Stoga ti čini pripadaju čitavom Tijelu Crkve te ga očituju i na nj se odnose« (SC 26).

Istinski subjekt liturgije nije dakle samo kler, već cijela zajednica ili Božji narod okupljen u slavljeničkoj sakramentalnoj zajednici. Svaki je vjernik stoga odgovoran, i to ne kao izoliran individualac, već kao član zajednice. Očito je da izgrađivanje takve zajednice nije nimalo jednostavno ukoliko se želi djelovati iskreno i autentično. Potrebno je nadvladati mnoge prepreke, mnoge stvari koje nas dijele, antipatije, neprijateljstva, ravnodušnost prema mnogima koji su dio te zajednice.¹⁹

Iz toga jasno proizlazi da je reforma liturgije nemoguća bez reforme Crkve. Klerikalna koncepcija Crkve vodi prema klerikalnoj liturgiji. Sve je jasnija potreba promicanja različitih službi unutar te zajednice: svi su pozvani »koncelebrirati«. Navedimo samo neke: đakon, akolita, čitač, kantor, ministranti, zatim mnoge službe u funkciji uređivanja prostora, itd.

Valja, isto tako, nastojati da se svi članovi sastanu na nedjeljnoj misi. U toj liturgijskoj zajednici trebaju se naći vjernici svih dobi, te posebice oni koji spadaju u kategoriju marginaliziranih od strane suvremenoga društva: stari, bolesni, različito

hendikepirani (koji ne vide, ne čuju, oboljeli od psihičkih i različitih fizičkih bolesti...), novi siromasi (emigranti, nezaposleni, beskućnici, ovisnici...), zatim razvedeni itd.

Liturgijska zajednica treba okupiti sve, poput evanđeoskog Isusa koji je sjedio s prostitutkama, farizejima i poreznicima. Na taj je način među njih donosio znak Kraljevstva, znak praštanja, sinovstva, bratstva za sve ljude dobre volje.

U liturgijskoj zajednici ne samo da su svi prihvaćeni, već se svima, posebice onima više zaboravljenima i prezrenima, povjeravaju zadaće liturgijske službe. Svi sudjeluju i surađuju, svi su prihvaćeni kao osobe važne za rast zajednice. Tako se izražava u istini i konkretno otajstvo ili sakrament euharistije, Crkve, Krista.²⁰

Samo u slučaju kada vanjska forma odgovara unutarnjem sadržaju znak postaje znakovit i rječit. Samo zajednica koja prihvaća sve, i to na jednak način, postaje znak univerzalnosti, katoličanstva, bratstva. Ako u konkretnoj zajednici ne vidimo tu univerzalnost, bratstvo, pomirenje, prihvaćanje, samo učenje o tom znaku neće biti sigurno dovoljno da se shvati govor toga znaka.

2.7. Odgoj za osobni angažman

Pasivnost i anonimnost mnogih vjernika u liturgiji i izvan nje, nastojanje kateheta oko doktrinarnih i moralnih sadržaja kršćanske vjere i, posljedično tome, zanemarivanje i omalovažavanje potrebe osobnoga angažmana naših vjernika, po-

18 Usp. I. ŠAŠKO, *Oživotvorenje...*, str. 224.

19 Usp. R. GUARDINI, *Der Kultakt und die gegenwärtige Aufgabe der liturgischen Bildung: ein Brief*, cit. u: L. MALDONADO, *Sacramentalità, sacramenti e azione liturgica*, str. 105-106.

20 Usp. L. MALDONADO, *Sacramentalità, sacramenti e azione liturgica*, str. 109-110.

sebiice mladih, uvelike pridonose stvaranju unutrašnje distanciranosti kršćana nasuprot kršćanske vjere. Često, nažalost, plod dugogodišnjeg vjerskog odgoja jest upravo vjerska ravnodušnost.

Potrebno je da vjernici, osim strogo liturgijskih trenutaka, mogu doživjeti iskustvo zajedničkoga života, suodgovornosti, poduke, slušanja, raizmjene iskustava, solidarnosti, podrške itd. Bez tih i takvih izvanliturgijskih trenutaka zajedništva teško će se ostvariti liturgijsko zajedništvo.

3. KONKRETNE POSLJEDICE ZA ŠKOLSKI VJERONAUKE I ŽUPNU KATEHEZU

Sve dosad rečeno odnosi se općenito na vjerski liturgijski odgoj. Zaustavimo se sada na nekim specifičnostima kateheze i vjeronauka kada je u pitanju liturgijski odgoj, držeći, jasno, na umu sve već izloženo.

3.1. Školski vjeronauk

3.1.1. Liturgijska godina

Liturgijska godina nije slijed većih i manjih blagdana; još je manje niz tema koje obrađujemo u određenom logičnom nizu. Liturgijska godina je nastavak Božjeg zahvata koji spasava po obrednim znakovima, nastavak izlijevanja obilja spasenjskih darova iz bogatstva Božjih riznica. Liturgijska godina je Osoba, sam Isus Krist.²¹ Liturgijska je godina stoga način življenja kršćanske zajednice. To je njezin način postojanja, način disanja i hranjenja, njezin način komuniciranja i očitovanja. Liturgijska godina je ritam kršćanske zajednice.

Razlozi zašto nije prihvatljivo da vjeronauk slijedi ritam liturgijske godine su čini se sljedeći:

Prvo, škola ima vlastiti ritam, koji nije ritam liturgijske godine. Vjeronaučna na-

stava, ukoliko je sastavni dio školskoga sustava i kurikuluma a ne »Crkva u školi«, mora se prilagoditi školskom ritmu, a ne ritmu crkvene godine. U tom bi slučaju vjeronauk riskirao da bude prihvaćan i doživljavan kao nešto što po svojoj naravi ne pripada školskom sustavu.

Nadalje, crkvena godina više ne oblikuje život mnogih obitelji kojima pripadaju učenici. Njemački dokument o vjeronauku ističe da učenici, čak i mlađi, mogu doživljavati vjeronauk kao neko »kršenje stila« u prostoru škole ako se preko njega uvodi u crkveni život u kojem njihove obitelji više ne sudjeluju, ili pak ako vodeću nit vjeronaučne nastave predstavlja crkvena godina koja više ne oblikuje njihov svagdanji život.²²

Treće, ako ozbiljno pristupimo župnoj katehezi koja je izrazito liturgijski usmjerenja, i kojoj je ta liturgijska nota primjerenija, nema potrebe da ponavljajući određene sadržaje nepotrebno riskiramo zasićenje i dosadu. A pritom zanemarujemo niz drugih sadržaja.

Jasno je da će se liturgijska godina ipak osjetiti u pozadini, i to osobito u nižim razredima osnovne škole. U višim razredima, kada počinje predmetna nastava, vjeronauk ima drugačiji način prezentiranja. Vjeronaučna građa po godištima ne slijedi više tijek crkvene godine, već se može rasporediti na različite načine: prema temama, prema povijesnom kriteriju, prema likovima, prema ključnim riječima (savez, ljubav, sloboda...). Pritom, kod rasporeda i izbora sadržaja vodi se računa o razvojno-psihološkom kriteriju, komunikacijskom,

21 Usp. M. SODI, *Liturgijska godina*, u: *RPKL*, str. 411-413, ovdje str. 412.

22 Usp. ZAJEDNIČKA SINODA BISKUPIJA SAVEŽNE REPUBLIKE NJEMAČKE, *Vjeronauk u školi*, KSC, Zagreb, 1995, str. 10-11.

a nadasve o katehetskom; drži se na umu i potrebna korelacija s ostalim predmetima razvijajući interdisciplinarni dijalog, pokazujući tako komplementarnost i međusobnu prožetost vjere i kulture, tj. povezanost vjerskoga znanja s ostalim područjima ljudskoga znanja i djelovanja.

Budući da je riječ o katoličkom vjeronauku, jasno je da ćemo govoriti o liturgijskim sadržajima. Sakramenti i liturgijska vremena sastavni su dio vjeronaučne građe. Uostalom, o liturgijskoj godini govorimo i onda kada govorimo o osobi Isusa Krista, budući da je On bitni sadržaj liturgijske godine.

Neupitno je da su glavni sadržaji vjeronaučne nastave glavni sadržaj kršćanske/katoličke vjere. Ono što je upitno jest to kada kriterij izbora sadržaja postaje uvodjenje u vjeru i uvježbavanje života Crkve.²³

3.1.2. *Dijalog vjere i kulture. Da, ali kako?*

Opći direktorij za katehezu ističe: »Ono što školskom vjeronauku daje njegovo posebno obilježje jest činjenica da je pozvan prodrijeti na područje kulture i imati veze s ostalim ljudskim znanjima. Naime, kao izvorni oblik služenja Riječi školski vjeronauk uprisutnjuje Evanđelje u osobnom sustavnom i kritičkom procesu asimilacije kulture.«²⁴

To će reći da školski vjeronauk mora otkriti povezanost, odnosno prožetost kulture i Evanđelja; pomoći čitati međuovisnost Evanđelja i naše povijesti i sadašnjosti. Bitan zadatak vjeronauka jest promicanje »dijaloga između vjere i kulture«. Vjeronauk nastoji otkriti i protumačiti značenje određenih kulturalnih stvarnosti koje su prisutne u pojedincima i u društvu a značajne su za vjerovanje i vjerski život. Traži se također značenje religioznih znakova nastojeći pronaći njihove izvore u kršćan-

skoj objavi. Mnogi elementi kulture prisutni u socijalnom okružju, kao što su slike, predmeti, djela, običaji, nositelji su religioznih sadržaja.²⁵

Možemo li tako zamisliti svijet bez slavljenja Božića, nedjelje, bez solidarnosti prema siromašnima? Možemo li zamisliti umjetnost bez kršćanskih sadržaja; muzeje u kojima ne bi bilo umjetničkih djela s takvom tematikom; gradove i sela bez vjerskih obilježja? Književnost i filozofiju lišene religioznih sadržaja? Možemo li razumjeti suvremenu Povelju o ljudskim pravima, ili pak Ustav, bez kršćanske objave?

Jesu li međutim učenici nakon dvanaest godina vjeronauka u stanju vidjeti te ispravno interpretirati tu povezanost, međuovisnost, uvjetovanost svih pora našega osobnog, društvenog, kulturnog života Evanđeljem? Ili: Jesu li u stanju kritički čitati otklone današnjega kršćanstva od onoga evanđeoskog? Pronaći izvore mnogih suvremenih običaja, djela, predmeta, takozvanih općeljudskih vrednota, u kršćanskoj objavi?

Nije pretjerano reći da postoji stvarna opasnost da naši učenici u tom pogledu ostanu nedovoljno opismenjeni. Ako ih ponajprije budemo nastojali uvesti u crkveni život i vjeru, ili u sadržaj liturgijske godine, a ne u sposobnost kritičkog sučeljavanja sa suvremenom kulturom u svjetlu Evanđelja, riskiramo da ih ne uvedemo u vjeru (svjesni smo složenosti takva zadatka, posebice u školi), niti da ih kršćanski »opismenimo«.

Istina je da oni na temelju dosadašnjega programa mogu znati puno i o Bibliji, i o

23 Usp. R. RAZUM, *Specifičnosti školskoga vjeronauka u odnosu na župnu katehezu*, u: »Kateheza« 22 (2000)4, 342-350, ovdje 348-349.

24 KONGREGACIJA ZA KLER, *Opći direktorij za katehezu*, br. 73.

25 Usp. R. PALOŠ, *Konfesionalni vjeronauk u javnoj školi na pragu III. tisućljeća*, u: »Kateheza« 22(2000) 2, 142-152, ovdje 148.

Bogu, i o životu Crkve. No, postoji opasnost da im to znanje ostane fragmentarno, nesustavno i nadasve nedovoljno povezano s ostalim područjima osobnoga i kulturnog života. Poput neke ladice u koju pohranjuju određeno znanje koje tek povremeno, u određenim vjerskim događanjima, pokazuje svoju smislenost. A ne znanje u svjetlu kojega će čitati svijet oko sebe, tj. znanje koje će im pomoći u shvaćanju svijeta i smisla povijesti, u razumijevanju etičkih vrijednosti, uloge religije u kulturi, sudbine čovjeka i njegova odnosa s prirodom. A upravo je to zadaća školskoga vjeronauka, kako se jasno ističe u *Općem katehetskom direktoriju*.²⁶

3.1.3. Mistagogija u liturgiju života

Čini se da bi školski vjeronauk trebao razvijati i smisao za čitanje života kao misterija. Valja razvijati smisao za slušanje i otkrivanje života i s onu stranu površine života, u dubinama. Vjerski odgoj treba odgajati za čitanje života kao trajne liturgije, kao mjesta trajne Božje prisutnosti.

Spomenut ćemo samo neka iskustva u kojima se očituje taj misterij svijeta, odnosno određena »sakramentalnost« koja nas upućuje na »Nevidljivoga« ali uvijek »Prisutnoga«: npr., iskustvo bezuvjetne ljubavi; bezuvjetnog praštanja; vjernost glasu vlastite savjesti; iskustvo bezgraničnoga, odnosno čežnja ograničenog čovjeka za neograničenim; svijest o superiornosti dobra nad zlim; čudesnost prirode; rasprostranjenost religija; snažna čovjekova potreba da komunicira s Nadnaravnim, itd.

Sve to su teme koje imaju mjesto u školskom vjeronauku.

3.1.4. Prema definiciji nekih sadržaja/ciljeva školskoga liturgijskog odgoja

Navest ćemo nekoliko ciljeva/sadržaja, bez pretenzije za kompletnošću, koje bi

učenici trebali ostvariti/usvojiti na kraju višegodišnje vjeronaučne nastave, kada je u pitanju liturgijsko-sakramentalna dimenzija kršćanske vjere:

- poznavati smisao i biblijsko utemeljenje liturgijsko-sakramentalnih stvarnosti
- poznavati glavne sadržaje sakramenata, liturgijske godine
- prepoznati i znati argumentirati i obrazložiti zašto kršćani slave sakramente
- izgrađivati osobnu i odgovornu odluku s obzirom na liturgijsko-sakramentalni život.

Učenici vjernici bolje shvaćaju i tumače ono što već žive; učenici koji traže imaju mogućnost da u svjetlu novih spoznaja preispitaju vlastite odluke i ponašanja s obzirom na neke neriješene odgovore i eventualne predrasude; učenici koji ne vjeruju imaju mogućnost da upoznaju ono što odabacuju, a nerijetko odbacuju jer ne poznaju ili poznaju na krivi način.

- poznavati povezanost ali i različitost SZ i NZ u pogledu liturgijsko/molitvene/slavljeničke dimenzije vjere
- uočiti i razumjeti razlike i dodirne točke s drugim kršćanskim vjeroispovijestima te drugim religijama kada je u pitanju obredni život (svećenstvo, obred, molitva, prinos)
- uočiti kršćansku specifičnost, tj. kršćansku novost kada je u pitanju kulturni život (duhovno bogoštovlje, klanjanje u Duhu i istini)
- uočiti i razumjeti izvore mnogih suvremenih običaja, djela i predmeta u kršćanskoj objavi
- otkriti i razumjeti prisutnost nekih kršćanskih sadržaja u drugim područjima ljudskoga života, posebice: likovnoj

²⁶ Usp. KONGREGACIJA ZA KLER, *Opći direktorij za katehezu*, br. 73.

i glazbenoj umjetnosti, povijesti, vrednotama koje se danas žive, u filozofiji i književnosti

- otvoriti se »mističnom« govoru prisutnom u svakodnevnom životu, odnosno otkriti govor koji nas upućuje na nešto drugo, nešto više
- otkriti i razumjeti čovjekovu potrebu za uspostavljanjem komunikacije s Bogom te načine (religiozne i pseudoreligiozne) na koje se ostvaruje ta čovjekova težnja za Bogom.

Svi ti zadaci školskoga vjeronauka idu za tim da se nadvlada određena kršćanska praksa koja je više izraz običaja i tradicije a ne osobnoga prianjanja uz Istinu.

Isto tako, u okviru školskoga vjeronauka pruža se čovjeku »religiozna/kršćanska abeceda« koja će mu pomoći u čitanju i odgonetavanju misterija života kako bi lakše mogao, neopterećen neznanjem i predrasudama, upoznati tu stvarnost te zauzeti slobodan i odgovoran stav prema toj religioznoj/vjerskoj činjenici.²⁷

3.2. *Župna kateheza*

Ako slavljenje sakramenata pretpostavlja i nalaže sudjelovanje na školskome vjeronauku, onda unutar župne kateheze pretpostavljamo postojanje velikoga znanja u pitanjima vezanim uz liturgiju i sakramente. Na taj je način župna kateheza opterećena velikog zadatka. No drugi, čak i teži, joj se nameće: mora omogućiti stjecanje živoga cjelokupnog vjerničkog iskustva. Očito je da sama riječ nije dostatna. Kršćanstvo nije doktrina, ono je put, nasljedovanje.

Stoga se pred župnu katehezu postavljaju sljedeći zadaci:

1. *Promicanje iskustva kršćanskog života.*

Liturgijski odgoj treba objasniti bitni sadržaj kršćanske liturgije i sakramenata.

No, isto tako, mora omogućiti da se ti sadržaji *iskustveno* dožive. Samo na taj način će se otkriti i zavoljeti različita slavlja, simboli, smisao tjelesnih gesta itd.²⁸

Kao dozrijevanje vjere i uvođenje u crkveni život, kateheza ima također *mistagošku zadaću uvođenja u liturgiju* kako bi slavljenje kršćanskih obreda bilo izražaj vjere koja tom slavljenju jamči istinu i izvornost: »Zbog toga kateheza, osim što potiče poznavanje značenja liturgije i sakramenata, mora odgovoriti učenicke Isusa Krista 'na klanjanje, zahvaljivanje, pokoru, na povjerljivo potraživanje, zajedničarski osjećaj, simbolički jezik...' jer je sve to potrebno kako bi se ostvario pravi liturgijski život.«²⁹

2. *Unutar župne kateheze potrebno je promicati slavlje i zajedništvo.*

To iskustvo vjere kateheza promiče uvođenjem na različite načine slavljeničku dimenziju: povezivanje s liturgijskom godinom i sakramentalnom praksom, katehetska slavlja, paraliturgije, simboličke geste, molitvene trenutke.

Unutar našega pastoralno-katehetskoga djelovanja potrebno je uspostaviti nove oblike zajedništva, angažmana i slavlja. Ti zadaci nisu, međutim, nešto što bi trebalo doći *nakon* kateheze; te dimenzije kršćanskoga odgoja trebaju se ostvarivati tijekom same kateheze. Drugim riječima, unutar samoga katehetskog susreta sudionici trebaju razvijati zajedništvo, i to molitvom, pjesmom, međusobnim pomaganjem, slušanjem, druženjem, zajedničkim akcijama itd. Katehetska skupina treba postati za-

27 Usp. R. RAZUM, *Školski vjeronauk i župna kateheza*, str. 549.

28 Usp. KONGREGACIJA ZA KLER, *Opći direktorij za katehezu*, br. 87.

29 *Isto*, br. 85.

jednica koju prožima i izgrađuje radost druženja i zajednovanja.

3. Liturgijska godina.

Kada je pak riječ o liturgijskoj godini, ona je sastavni dio svake kateheze. No o njoj nećemo govoriti kao o nizu tema ili o nizu blagdana koji se moraju poštivati, već kao o osobi Isusa Krista koji svojom milosnom prisutnošću omogućuje čovjeku da sudjeluje u Božjim spasiteljskim zahvatima. Kada čovjek u osobi Isusa Krista prepozna svoga Spasitelja, izvor životne snage i radosti, tada će euharistijsko i sakramentalno druženje s njim doživjeti kao izuzetnu i ničim zasluženu milost Neba, a ne kao crkvenu zapovijed čije nas obdržavanje obvezuje u savjesti.³⁰

4. Promicanje duhovnih iskustava.

Unutar našega katehetskog djelovanja, i općenito kršćanskog života, potrebno je promicati mogućnosti življenja dubokih duhovnih iskustava. U nedostatku takvoga iskustva, tj. iskustva susreta sa živim Bogom, mnogi se kršćani udaljavaju od kršćanske vjere, napuštajući nešto što zapravo nisu nikada niti susreli. Ne nalazeći unutar kršćanstva ono ili Onoga koga i ne znajući traže i za kim čeznu, tj. živoga Boga, ravnodušno odlaze nakon završene kršćanske inicijacije.

Čovjek traži Onoga koji jedini može dati »žive vode« (usp. Iv 4), a mi mu odgovaramo kako je potrebno biti dobar, ići u crkvu, moliti se, primiti sakramente, biti pošten, ukratko: živjeti u skladu sa zapovijedima. Žedan i na izmaku snaga zbog iscrpljenosti traži gutljaj vode, a mi od njega zahtijevamo da odjene novu košulju kako bi vanjskim izgledom svjedočio ono što bi trebao nositi u srcu. A postoji li to u njegovu srcu? Ta nova košulja, unatoč ljep-

šem i općeprihvaćenom vanjskom izgledu, još uvijek ne mijenja njegovu boleštinu: i dalje ostaje žedan.

5. Odgoj za liturgijski i sakramentalni život.

Senzibiliziranje za liturgijski i sakramentalni život ne svodi se na »kršćansku dužnost«. Kršćanstvo sve manje može funkcionirati na snazi zapovijedi i dužnosti. Kršćanstvo, koje je uronjeno u internacionalno tržište religioznih i drugih ponuda, sve se više prihvaća na temelju svidanja. Stoga se ono mora »nametnuti« kvalitetom i ljepotom, ili, bolje, autentičnošću. To je bio i slučaj prve kršćanske zajednice. snagom istine čija je posrednica, osvojila je poganska srca.

4. NAMJESTO ZAKLJUČKA

Iako u katehiziranju treba imati na umu liturgijsku godinu i čvrstu povezanost s liturgijom, ipak je ne treba pre naglašavati i apsolutizirati na štetu drugih dimenzija kršćanskoga iskustva u kojima se ostvaruje sakramentalnost Crkve.

Vjerski odgoj može pomoći liturgiji da nadvlada fosilizaciju, neprimjerenost i obeshabrenost. Pitanje liturgijske obnove nije međutim ponajprije pitanje vanjskog dekoriranja u cilju izazivanja veće dopadljivosti, već je nadasve pitanje autentičnosti, odnosno sklada sadržaja i forme, riječi i djela, teorije i prakse.

30 Usp. R. RAZUM, *Prema obnovi kateheze i naših župnih zajednica*, u: »Vjesnik Đakovačke i srijemske biskupije« 128(2000)9, 535-541, ovdje str. 538.